

Als leren een feest wordt!

inspirerend handelen van (aanstaande) leerkrachten/ opleiders in het bijzonder basisonderwijs

Verhaal door meester Kors van Leeuwen

Geachte aanwezigen:

1. De stem en het gezicht van de juf / de meester

Als ik jullie, hier aanwezig, zou vragen: laat in je herinnering het gezicht naar boven komen van een meester of een juf die jou *inspireerde*, en probeer ook haar of zijn stem opnieuw te horen, dan weet ik bijna zeker dat de verhalen loskomen. Dan is de driekwartier mij beschoren zo maar vol. En als ik dan ook nog zou vragen ,wat maakte die of die juf of meester zó bijzonder, dat die in je beleving nog heel dicht bij je staat dan komen de tongen pas goed los.

En dan klinken de stemmen door de zaal: zij kon zo goed vertellen dat ik me helemaal kon voorstellen wat er gebeurde. ik zat er zelf helemaal in.. Of: zij opende mijn ogen door twee dingen verassend met elkaar te verbinden. Of: ik voelde zo op mijn gemak bij haar, zo geborgen en tegelijk op een geheimzinnige manier zo uitgenodigd om verder te kijken dan mijn neus lang was en verwonderd te raken.

U hoorde net de stem van mijn meester uit de vijfde klas van de School met de Bijbel in Bergschenhoek, meester van Leeuwen. Mees van Leeuwen was voor mij dé meester. Ik was 11 jaar in 1964 en herinner me levendig hoe hij vertelde: ik ging er helemaal in op. En als we zongen, gaf me dat zo'n gevoel van saamhorigheid, van warmte, van geluk in de klas.

Meester van Leeuwen ontmoette ik vorig jaar op 11 november 2003, bij het honderdjarig bestaan van mijn oude basisschool. Hij zat achter de piano, en begeleidde de cabaret groep. Onder zijn strenge leiding zetten ze een schitterende voorstelling neer: fris, geinig en raak. Toen wist ik plotseling weer waarom hij voor mij zo'n inspirator was. Ik voelde zijn gedrevenheid, herkende zijn gevoel voor kwaliteit, en de moeite die jij je moet getroosten, de aandacht, de toewijding en het uithoudingsvermogen om vanuit je bezieling iets moois te laten ontstaan. Hij was en blijft voor mij 'mijn meester'.

2. Inspirerend

Inspirerend is het sleutelwoord in mijn verhaal deze middag. De Marnix Academie heeft een lectoraat identiteitsontwikkeling, levensbeschouwelijke vorming en meervoudige zingeving aangevraagd omdat de Academie zich ten doel stelde en stelt *geïnspireerde en inspirerende leerkrachten* op te leiden voor het bijzonder basisonderwijs. Als ondertoon bij deze opdracht klinkt duidelijk door: kan dit streven van de academie meer zijn dan een mooie slagzin, concreter gestalte krijgen dan het uiten van een vrome wens?

Is het mogelijk om jongeren die in deze tijd kiezen voor de Marnix Academie zó op te leiden dat ze hun eigen *inspiratie* op het spoor komen, inspiratie ontdekken als een onmisbare motor in hun professionele en geestelijke vorming? Eigenlijk hoor ik drie vragen in de vraag van De Marnix aan mij als lector:

- A. Kan op een authentieke wijze de levensbeschouwelijke ontvankelijkheid en bekwaamheid van kinderen ontdekt, gestimuleerd en tot expressie gebracht worden in groepen die cultureel en religieus steeds diverser worden?
- B. Hoe kan een (aanstaande) leerkracht / opleider een persoonlijke, creatieve en bewuste verbinding leren maken met de christelijke traditie waar de Marnix in wil staan, in alle openheid naar andere tradities en culturen?
- C. Welke wegen zijn er om de 'creatief- spirituele inspiratie' (*creaspirit*) van jongeren die leraar basisonderwijs willen worden, te ontdekken, te stimuleren en tot expressie te laten komen?

Hoe schilder je in woorden het gezicht van een geïnspireerde leerkracht? Welke trekken tekenen zijn of haar gelaat? Zijn er kenmerkende gelaatstrekken te onderscheiden? Worden de lijnen van hun gezicht ook gekleurd door de omgeving, de bedding waarin dit gezicht contouren krijgt? Kun je inspirerend leren handelen of is inspiratie een talent dat min of meer toevallig aan sommigen is voorbehouden?

Deze vragen liggen ten grondslag aan mijn verhaal van vanmiddag. Ik ben grenzeloos nieuwsgierig geworden in de loop der jaren door mijn leraren. Dat is een soort tweede natuur geworden in mijn eigen levensbeschouwelijke ontwikkeling. Daarom wil ik in mijn onderzoek gedurende deze vier jaren, samen met de mensen uit de kenniskring, antwoorden vinden op bovenstaande drie vragen. Antwoorden die niet alleen mijn nieuwsgierigheid bevredigen, maar die, naar wij hopen, ook echt houvast bieden aan aanstaande leerkrachten en opleiders om hun rol in het onderwijs zo goed mogelijk te spelen. Mijn droom is, dat iedere

leerkracht uiteindelijk congruent kan worden in wat hij of zij zegt en in wat hij of zij doet. Inspirerend handelen ontspringt niet aan wat je weet, maar aan *wie je bent* in een betrokken en bewogen ontmoeting met kinderen.

Hoewel ik geloof dat ieder mens bijzondere gaven heeft, dat de ene leerkracht meer inspirerend is dan de ander, ben ik ervan overtuigd, dat iedere juf of meester geïnspireerd kan raken door professioneel handelen. Inspiratie is wakker te roepen, kan zich ontwikkelen en is te begeleiden.

Dit is de grondtoon in mijn oratie. Ik wil aan jullie duidelijk maken dat geïnspireerd zijn en worden niet is voorbehouden aan christenen, of gelovigen. Spiritualiteit is een vorm van *aandachtigheid* en *creativiteit* die iedere leerkracht kan ontwikkelen in de omgang met zijn of haar vak, in de omgang met kinderen, in de omgang met collega's. Wel is het zo dat in de articulatie van ieders persoonlijke inspiratie een bepaalde traditie oriënterend kan zijn, een bijzondere zeggingskracht kan hebben of krijgen.

Maar, en dat is de tweede grondlijn in mijn verhaal, een traditie kan pas zeggingskracht krijgen als mensen, in casu opleiders en aanstaande leerkrachten, op een geheel *persoonlijke wijze* verhalen, waarden en symbolen uit een voor hen betekenisvolle traditie leren vertolken. De Marnix Academie wil een opleiding zijn waarin leerkrachten worden opgeleid die zich op eigen wijze willen verstaan met de christelijke traditie en open willen staan voor waardevolle elementen uit andere tradities in het levensbeschouwelijk landschap.

Als levensvatbare *inspiratie* bij kinderen, eerkrachten en opleiders gewekt kan worden, en uitmondt in een lange adem en een geestelijke veerkracht, kan leren een feest worden. Dan gaat er een wereld voor de lerende open, ontstaat er liefde voor het leven die niet gedooft wordt, ook niet als er tegenslag, verdriet of pijn op zijn weg komt. Bestaat er inspiratie die je een lange adem geeft en die je weerbaar maakt en eigenzinnig?

3. Viering van Advent

Mijn verhaal staat in de context van Advent, het feest van de hunkering naar het licht, naar verlichting dat komende zondag begint. Advent is het feest van de *verwachting van toekomst* voor kinderen, en voor alle geboren en van deze en komende generaties, hier en in de rest van de wereld. Tegelijkertijd is het een feest waarop mensen zich inkeren om zich te *vernieuwen* en een mogelijk *nieuw begin* te maken. *Verwachting* en *vernieuwing* zijn de sleutelwoorden voor dit feest dat uitloopt op de viering van Kerst. Dit feest, dat aanstaande zondag in

Westers - christelijke kerken begint, is de opening van een nieuw kerkelijk jaar. Advent wil mensen, die in relatie willen treden met bronnen van de christelijke traditie in staat stellen zich opnieuw te verbinden met het wonder van de geboorte van een nieuwe wereld.

Deze hunkering naar licht en verlichting is hoorbaar in de christelijke én in andere tradities. Arie de Bruin heeft er dit lied op gemaakt, en dat zingt hij nu.

*Intermezzo: Zingen met Arie de Bruin: **Geef mij licht***

Ogen van kinderen lichten op als ze met hart en ziel kunnen zingen, spelen en vieren. Zoals in geloofsgemeenschappen het loven voorafgaat aan het spreken, zo gaat op scholen waar levensbeschouwelijke vorming betekenis krijgt, het vieren vooraf aan het leren. Het hart van een godsdienst klopt in haar liederen, en gebaren, haar symbolen en rituelen, haar drama en dans. Daardoor krijgt de tijd reliëf, de week kleur. Door zich met emotie, zintuigen en verbeelding te verbinden met een verhaal of een lied, snuiven kinderen spelenderwijs belangrijke waarden, inzichten en ervaringen uit een traditie op en geven er hun eigen betekenis aan. Door symbolen, rituelen en verhalen kunnen kinderen geïnspireerd raken, omdat deze hun belevings- en verbeeldingswereld wakker roepen. Zo krijgen ze taal om zich te verwonderen en beelden om uitdrukking te geven aan wat hen pijn doet.

3. Een drieluik

In een drieluik wil ik ingaan op de drie vragen die ik beluister in mijn opdracht. In ieder paneel speel ik met een specifieke betekenis van het woord inspiratie. Op het linkerpaneel met de betekenis *ingeving*; op het middenpaneel *inblazing*, en op het rechterpaneel *inademing*.

Ieder deel begint met een kort fragment van een gesprek met twee leerkrachten op de Knotwilg, een basisschool in de Bijlmer, waar ik drie jaar lang de leerkrachten mocht volgen in hun omgang met kinderen, met elkaar en met de levensbeschouwelijke traditie.

Het gaat om juf Ineke Strik, die al achttien jaar op deze basisschool les geeft, en om meester Victor Bottelier, die vijf jaar aan de school verbonden is. Ineke is van Indonesische afkomst, is katholiek en islamitisch opgevoed en werkt met hart en ziel aan de levensbeschouwelijke vorming van haar kinderen. Victor is zelf niet gelovig, maar werkt vanuit volle

overtuiging op deze basisschool op levensbeschouwelijke grondslag. Hun stemmen dagen mij uit tot nadenken en tegenspraak.

A. Linkerpaneel: Inademing

De eerste vraag luidt:

- A. Kan op een authentieke wijze de levensbeschouwelijke ontvankelijkheid en bekwaamheid van kinderen ontdekt, gestimuleerd en tot expressie gebracht worden in groepen die cultureel en religieus steeds diverser worden?

Fragment 1 (video) met Ineke Strik en Victor Bottelier

Als we Ineke en Victor goed beluisteren dan kan dat inderdaad. Opvallend in hun verhaal is dat ze wachten op het eigen initiatief van kinderen. Ze trekken zichzelf als het ware terug, scheppen een speelruimte waarin de kinderen zelf met hun beelden en ervaringen kunnen komen. Ook als iets ingewikkeld is, proberen ze niet voortijdig in te vullen wat de kinderen moeten vinden of denken, maar stimuleren zij hun zelf tot uiting te brengen wat hun beweegt.

Een tweede waarneming is dat deze leerkrachten de kinderen volstrekt serieus nemen in hun levensbeschouwelijke /spirituele ontwikkeling. Deze ontwikkeling benoemen zij in de eerste plaats als een *waardeontwikkeling*. Veel voorbeelden in het gesprek met hen gaan over het gegeven hoe kinderen reageren op elkaar, op wat er in de wereld gebeurt, of wat een bepaald verhaal of gebeurtenis bij hen oproept.

De beide leerkrachten worden duidelijk geïnspireerd door hun kinderen. Ze ademen hun wel en wee in, gaan er, door ervaring geleerd, spelenderwijs en slim op in, en handelen vanuit een soort *praktische wijsheid*. Ik geloof dat een dergelijke *ingeving op het moment* (kennis, kunde en kunst) nodig is om een 'creatief -spirituele ontwikkeling' van kinderen op gang te brengen en te stimuleren. Je moet als juf of meester 'goochem' worden, en wachten op de vraag die een gouden moment creëert. En daarin moet je enerzijds leren vertrouwen op je eigen intuïtie, en ervaring, en tegelijkertijd je bewust blijven dat je altijd vanuit jouw

interpretatie van een situatie handelt. Een interpretatie die mede bepaald wordt door jouw (voor)oordelen. Opvallend in het gesprek met de beide leerkrachten is, dat ze ,wanneer ze aanvoelen niet juist gehandeld te hebben, tijd nemen om elkaar te consulteren.

De basis voor de creatie van levensbeschouwelijke vorming is het *persoonlijke contact* met en de *aandachtigheid* voor kinderen, gevoel voor hun twijfels en voor hun vermogen tot verbazing. Ieder kind wil gezien worden, herkend en erkend in wie zij of hij is, ook in haar of zijn meervoudige sociale identiteit. Kinderen voelen feilloos aan of de jufvrouw of meester hen ziet, gevoel heeft voor hun eigenheid als persoon en voor hun cultureel- religieuze bijzonderheid. Als juffrouw Ineke en meester Victor erin slagen kinderen zelf te laten verwoorden wat ze vinden, hen uit te nodigen te luisteren naar andere kinderen hen leren open te reageren op wat een ander kind zegt, brengen ze een betekenisvolle dialoog op gang.

Eerste pedagogische reflectie

Voelen kinderen zich in deze wereld van volwassenen betekenisvol of waardeloos? Het laat kinderen niet koud wat er met de toekomst van de wereld gebeurt. Ze denken daar creatief over na, zijn betrokkenen bewogen, en uiten dat op allerlei manieren. Ze delen dat op hun plaats en tijd met anderen. Kinderen hunkeren ook naar heelheid, naar geborgenheid, naar avontuur, naar een zinvol bestaan, maar verliezen vaak het spoor in de veelheid van impulsen, beelden en mogelijkheden in het dagelijks leven. 'Zij worden veeleer vanaf jonge leeftijd geconfronteerd met vaak tegenstrijdige betekenissen waarin zij zich permanent een eigen weg moeten banen.' Zien volwassenen mij in mijn kwetsbaarheid, in een cultuur waarin een *roes van onsterfelijkheid* en *eeuwigheid* dominant is? Is er iemand die naar mij omziet in mijn *eenzaamheid* en in mijn worsteling om *erkenning en betekenis*?

Er is een spirituele ademnood, ook onder kinderen. Bij volwassenen en bij kinderen is een hunkering naar echte gemeenschap voelbaar, naar ruimte voor ontmoeting en dialoog. Wanneer kan leren een feest worden? Als een meester of een jufvrouw je weet te raken in je hart, in je ziel en in je geest. Door de manier waarop ze vertelt, door de manier waarop ze contact maakt, en ook door haar ontvankelijkheid voor signalen van twijfel en verwondering, wordt een leerkracht inspirerend voor kinderen. Een goede leerkracht ademt de levens van haar kinderen in en uit, hun angsten

en plezier, hun verdriet en hun vreugde, en hij reageert als bij ingeving op wat er op dat moment aan de orde is.

Het is zo essentieel dat je als kind het gevoel hebt dat je gezien wordt, zoals jij bent. Het is beslissend dat je gehoord wordt ook in je angst voor wat er om je heen gebeurt, voor wat je niet begrijpen kunt, voor wat absurd is. Als een juf een omgeving kan scheppen waardoor jouw angst, jouw twijfel, jouw misnoedigheid als kind er mag zijn, én waarin je ook wordt uitgedaagd tot leren, tot expressie van je verlangen naar geluk, naar goed leven, naar samenleven met anderen die van jou verschillen, wordt leren echt een feest.

Zo kan m.i. een leeromgeving geschapen worden die aansluit bij het niveau van kinderen, waardoor zij gestimuleerd worden hun vermogen tot twijfel en verbazing te ontwikkelen. Bijzondere scholen dienen er heel alert op te zijn, dat ze geen geloofsgemeenschap vormen, maar dat zij als alle scholen vooral een cultuuropdracht hebben kinderen te vormen en te scholen tot zelfstandige, kritische en betrokken mensen. Scholen kunnen en mogen m.i. kinderen geen levensbeschouwing opleggen, maar kunnen kinderen wel uitnodigen om hun eigen weg in het landschap van religie en levensbeschouwing te zoeken en te ontdekken. Deze zoektocht acht ik essentieel voor kinderen om hen in staat te stellen sterk en weerbaar in het leven te staan.

Bij de creatief – spirituele ontwikkeling van kinderen is het zaak deze vorm te geven vanuit de levensbeschouwelijke pluriformiteit in de klas. Diversiteit aan culturen en religies in de klas is een gegeven waar ook het bijzonder onderwijs niet voor weg moet lopen. Recht doen aan deze diversiteit op een bijzondere basisschool betekent in mijn ogen twee dingen: recht doen aan de cultureel –religieuze identiteit waarmee alle kinderen in de klas komen, én recht doen aan een creatieve vertolking van de eigen traditie waarin de school wil staan. Dat vraagt op alle christelijke basisscholen wel een ingrijpende herbezinning en een nieuwe verbeelding van deze *christelijke* traditie, omdat wat leerkrachten, ouders, schoolbesturen daaronder precies verstaan zeer uiteenlopend wordt vertolkt. Dit proces van herbezinning op de eigen identiteit, heeft alleen maar kans van slagen als het van onderop en in samenspraak met alle betrokkenen op de scholen gestalte krijgt. In en dergelijk identiteitsberaad blijkt het van doorslaggevend belang of deelnemers elkaar de ruimte durven te geven om te verschillen én met elkaar willen zoeken in alle openheid naar waar de school als gemeenschap voor wil staan.

Eerste 'the – antropologische' of 'relationeel – ethische' reflectie

Persoonlijk gebruik ik de laatste jaren liever de termen 'the - antropologische' of 'relationeel –ethische' reflectie in plaats van *theologische* reflectie, omdat deze termen nauwkeuriger de kern raken van waar het in religie, levensbeschouwing en godsdienst om draait. Het gaat in religies met name om basale relaties tussen mens, medemens, wereld en G-d. In deze eerste reflectie sta ik stil bij een aantal kerngedachten van A. J. Heschel omdat hij m.i. uiterst zinvolle ideeën heeft ontwikkeld voor een authentieke levensbeschouwelijke vorming.

In één van zijn hoofdwerken stelt Heschel de vraag aan de orde *Wie is de mens?* Hij wil niet langer spreken over 'wat is de mens', omdat die vraag z.i. geen recht doet aan het specifiek menselijke in de mens. 'Als ding is de mens verklaarbaar, als persoon is hij zowel een mysterie als een verrassing. De mens is een wezen dat vragen stelt over zichzelf. Een ding nemen we waar, een persoon ontmoeten we. *Ontmoeten is in de tegenwoordigheid van iemand komen.* Deze kwalificatie geldt m.i. ook in de ontmoeting met kinderen. Menselijk zijn is in de ogen van Heschel een verrassing. Elke persoon is een openbaring.

Het menselijk bestaan voltrekt zich volgens Heschel niet in processen, maar in *ogenblikken en gebeurtenissen.*'De weg van het menselijk zijn leidt door een doolhof: de duistere en ingewikkelde doolhof, die wij het innerlijk leven van de mens noemen.' Wat mensen van dieren onderscheidt is de ontwikkeling van een *innerlijk heelal.* Een mens leeft in de orde van gebeurtenissen Het menselijk bestaan voltrekt zich in een onberekenbare serie ogenblikken en gebeurtenissen. De kern van menselijk zijn is een sterke betrokkenheid op transcendente zin. Het geheim van de mens is juist de openheid voor het transcendente. Menselijk zijn betekent ook geëngageerd zijn, antwoorden en verantwoordelijkheid aanvaarden.

Kenmerkend voor het bijbelse denken, en daarin wijkt dat radicaal af van het ontologisch denken in de geest van M. Heidegger, is dat mens zijn niet bepaald wordt door categorieën van het zijn maar van het *levend zijn*, Niet het zijn is het uiteindelijke, maar het leven is het ware werkelijke. Met het leven, met de Levende als transcendentie kan een mens zich verbinden, niet met een niets, of een leegte. Niet de vraag naar het zijn is de belangrijkste filosofische vraag, maar het mysterie van het *aanwezig zijn*. De bijbelse antropologie begint bij de *verwondering* over het zijn. (Vgl. Genesis 1).

Ieder mens hunkert naar betekenis. Is er een Tegenwoordigheid om voor te leven zo vraagt Heschel zich af, een Aanwezigheid die het waard is om voor te sterven? Is er een wijze van leven in deze Tegenwoordigheid? De Israëlieten formuleerden het zoeken naar zin als Gods liefderijke zorg, haar bewogenheid en betrokkenheid op zoek naar de mens. *Het verlangen van de mens naar zin is niet een vraag...maar een antwoord, het ingaan op een uitdaging.*' Wat maakt het leven mogelijk? Mededogen, een transcendente, overdraagbare zorg. Hoe kunnen we leven in volledige betrokkenheid op hetgeen ons leven overstijgt? Het hart van de mens vraagt: wat wordt er van mij verwacht?' Naast en boven alle dingen is er een verheven verwachting, een uitzien naar. *Met elk geboren kind komt een nieuwe verwachting de wereld binnen.* Zin wordt gevonden, zo zegt Heschel in het ingaan op dat verlangen, in het gewaarworden ervan. Precies hier ligt de verbinding met het feest van Advent en Kerst.

Vieren zo zegt Heschel is unieke van het ogenblik overpeinzen en het unieke van het 'zelf' beklemtonen. Menselijk zijn sluit het vermogen in om te waarderen ien het vermogen die waardering uit te drukken.

'Wie is de mens? Een wezen in barensnood van Gods dromen en plannen, van Gods droom van een verlost wereld, van een verzoening tussen hemel een aarde, van een mensheid die werkelijk Zijn beeldrager is, die Zijn wijsheid, gerechtigheid en mededogen weerspiegelt. Het is Gods droom om niet alleen te zijn, om de mensheid te hebben als bondgenoot in het drama van de voortgaande schepping. Door wat wij ook doen, door elke daad die wij verrichten bevorderen of belemmeren wij het drama van de verlossing...'. Ieder kind, iedere jongere, iedere volwassene kan zich verbinden met deze droom, en kan in zijn of haar keuzes zichtbaar maken waar hij of zij voor wil staan en gaan.

In de rijke traditie van messiaanse verwachting in de joodse traditie, en in het feest van Advent en Kerst in de christelijke traditie, kunnen volwassenen en kinderen zich verbinden met dit 'drama van verlossing' van mens en wereld. Deze hunkering onderkennen we ook in andere tradities. In de lichtfeesten van dit najaar, Diwalifeest (Hindoeïsme), Chanoeka (Jodendom), maar ook in de Islam is deze hunkering naar leven en eenheid ervaarbaar. We zongen ervan met Arie de Bruin.

B. Middenpaneel: Inblazing

Poëzie & Religie

Religies zijn gedichten. Ze verenigen
ons daglicht – ik en onze dromende ziel, ze brengen
onze emoties, instinct adem en aangeboren gebaren

bij elkaar in het enige hele denken: poëzie.
niets is gezegd voor het uitgedroomd werd in woorden
en niets is waar wat alleen maar in woorden verschijnt.

.....

Les Murray

De tweede vraag luidt:

B. Hoe kan een leerkracht / opleider een persoonlijke,
creatieve en bewuste verbinding leren maken met de
christelijke traditie waar de Marnix in wil staan, in alle
openheid voor andere tradities en culturen?

Fragment 2 (video) met Ineke Strik en Victor Bottlelier

Mijn eerste observatie bij dit fragment is, dat beide leerkrachten deze verbinding óls vanzelfsprekend maken. Opvallend bij Victor is, dat zijn keuze voor de Knotwilg als basisschool op levensbeschouwelijke grondslag hem juist *uitnodigde* daar te gaan werken. Want, zo zegt hij, ik weet dat op een dergelijke school het 'vermogen tot verwondering' hoog gehouden wordt. Ik vermoed dat dit vermogen ook aanwezig is bij menige leerkracht op een openbare school, maar duidelijk is, dat het *imago* van de bijzondere basisschool zich uitdrukt in de aandacht voor levensbeschouwelijke en religieuze beseffen bij kinderen.

Een tweede waarneming is deze: in de woorden van juf Ineke klinkt door dat voor haar het woord 'levensbeschouwelijk' een openheid betekent voor alle religieuze uitingen in al hun diversiteit. Waar zij op let is vooral of kinderen elkaar leren *waarderen* in hun diversiteit en elkaar niet beoordelen of afwijzen.

En 'en passant' legt ze dan ook waar mogelijk verbindingen met motieven uit de bijbelse traditie. Bij voorbeeld in het fragment over het 'mandje mozes'. Haar wijze van reageren laat zien, dat er vele spontane momenten te vinden zijn waarop een leerkracht bewust verbindingen kan leggen met motieven, symbolen of verhalen uit de bijbelse traditie of uit andere waardevolle tradities.

Een structurele manier om door de week een levensbeschouwelijke draad te spinnen is schoolbreed te werken aan een thema. De Knotwilg

werkt sinds drie jaar met de methode *Hemel en Aarde*. Een methode voor levensbeschouwelijke vorming waarin de belevingswereld van kinderen centraal staat, waarin rond een thema bewust verbindingen met de christelijke traditie worden gezocht, en waarin op creatieve wijze andere tradities en andere dimensies van een thema worden belicht.

Voor deze Advent wordt het thema *engelen* belicht. De engel als een verbindingsfiguur tussen hemel en aarde. Iemand die vanuit het onbekende jou als kind iets nieuws kan zeggen, en die jouw verlangen naar een bewoonbare en goede wereld kan voeden door een liedje, een gedicht of een verhaal. Hoor bijvoorbeeld dit gebed:

Gebed tot mijn engel

Spaar me
bewaar me

Omarm me
verwarm me

Steek me aan
doe mij bestaan

Noem mijn naam.

Tweede pedagogische reflectie

De verbinding tussen de christelijke traditie en de leef- en belevingswereld van leerkrachten is niet langer vanzelfsprekend. Veel leerkrachten verkeren in een soort van *verlegenheid* als het om een *intrinsieke, levende* verbinding gaat tussen hun eigen spiritualiteit en de opdracht tot een authentieke creatief- spirituele ontwikkeling van kinderen.

Deze verlegenheid kent een aantal oorzaken. Het is belangrijk om te beseffen dat Nederland in Europa naast voormalig Oost - Duitsland het snelst en het sterkst gesecculariseerd is. Een tendens die nog niet is uitgewerkt. En dat wil zeggen dat vormen, gebruiken en gewoontes die tot in de jaren vanzelfsprekend waren zijn weggefallen. Weliswaar is het onderwijs van alle sociale organisaties het minst gesecculariseerd tot nu toe, maar dat wil niet zeggen dat onder leerkrachten het woord 'christelijk' nog automatisch verbonden is met een transparante en herkenbare levenswijze, een levensélan en een levensoriëntatie. De drie kenmerkende dimensies van het christendom, haar ethos, haar rite en haar mythos, zijn in de loop der tijden veranderd, verschillend ingevuld, en vanaf de jaren '70

van de 20e eeuw voor een nog steeds groeiende groep in Nederland tot een vraagteken geworden.

Een twee belangrijke oorzaak is dat vanaf de jaren '80 van de vorige eeuw de *diversiteit in de klas* enorm is toegenomen. Het is absoluut niet meer vanzelfsprekend dat kinderen thuis een levensbeschouwelijke vorming krijgen, waardoor hun gevoel voor symboliek, voor een creatieve verbinding van actuele gebeurtenissen en belangrijke motieven uit bijbelverhalen, en voor kernwaarden uit de christelijke traditie gevoed wordt. De bevolking in de klassen is steeds gevarieerder geworden, zoals ook het palet van typen *christelijkheid* de afgelopen decennia zeer bont geschakeerd is geraakt. In het bijzonder in de Bijlmer, en in andere grote steden is dit de realiteit op de bijzondere basisschool!

De situatie op basisscholen in middelgrote en grote steden is op dit moment zo, dat men kinderen aantreft die in *christelijkheid* variëren van bijna niets tot zeer evangelisch. Ook zitten er kinderen in de groep die volstrekt niet christelijk gesocialiseerd zijn (maar in een of andere vorm humanistisch of burgerlijk-liberaal) en kinderen die anders religieus gesocialiseerd zijn.

Bij mijn weten is deze *cultureel - levensbeschouwelijke diversiteit* in de klas binnen het bijzonder onderwijs nog weinig systematisch bestudeerd en geproblematiseerd, terwijl dit wel het voorland is van het levensbeschouwelijk onderwijs op bijzondere basisscholen in de komende decennia. Een automatische continuering van gangbare en herkenbare patronen, waarin de christelijkheid zich uitdrukte, (het vertellen van verhalen uit de bijbel, het bidden, het zingen van liederen, de dag- en de weekopeningen) lijkt niet zomaar toekomst te hebben.

Er dient, aansluitend op de *cultureel - religieuze diversiteit* in iedere groep een leeromgeving ontwikkeld te worden, waarin vorm gegeven wordt aan een persoonlijke creatief -spirituele ontwikkeling van kinderen, voornamelijk gericht op:

- 1) de ontwikkeling van hun vermogen tot waarnemen en *verwondering*
- 2) hun vermogen tot *verbeelding* en expressie daarvan in woord, beeld en gebaar.
- 3) hun vermogen tot twijfelen, vragen stellen, argumenteren en kiezen
- 4) hun *verlangen* naar goed leven en samen leven en de expressie daarvan in maatschappelijke betrokkenheid.
- 5) de ontwikkeling van een *symbooltaal* om bijzondere gebeurtenissen uit te drukken en te communiceren, het samen

- vieren van belangrijke ogenblikken (positief en negatief), waarbij niemand over het hoofd wordt gezien
- 6) het ontwikkelen van *waardenbesef* rond (christelijke) kernwaarden, het leren waarderen van situaties en ergens voor te gaan staan
 - 7) het vermogen om zich verantwoordelijk te weten voor de ontwikkeling van deze waarden in het handelen

Een derde oorzaak voor de gesignaleerde verlegenheid is, dat bij veel leerkrachten in het bijzonder basisonderwijs hun persoonlijk spirituele ontwikkeling geen gelijke tred heeft gehouden met de ontwikkeling van hun pedagogische visie en pedagogisch handelen. Het persoonlijk geloof / de persoonlijke levensvisie is onder leerkrachten zeer uiteenlopend geworden en is lange tijd geen onderwerp van gesprek geweest in het bijzonder onderwijs.

Voor sommigen bestaat hun levensvisie uit een aantal overtuigingen die persoonlijk van grote betekenis zijn en die hoogstens indirect van betekenis zijn voor het pedagogisch handelen. Voor anderen staat de ervaringsdimensie van geloven meer centraal, een dimensie waar je moeilijker over spreekt met collega's en die je niet zomaar verbindt met je pedagogisch en je onderwijskundig handelen.

In christelijke scholen is de geloofsbeleving /spirituele ervaring van leerkrachten eigenlijk teveel een individualistisch *domein* geworden. Er wordt wel aandacht besteed aan het gegeven dat een leerkracht gestalte geeft aan de gangbare uitingen van christelijke identiteit, (verhalen vertellen, bidden, dagopeningen, zingen), maar niet of veel minder aan de vraag of en hoe de leerkracht persoonlijk *intrinsiek verbonden* is met een persoonlijke levensbeschouwelijke ontwikkeling van kinderen.

Wat in de pc onderwijswereld tot nu toe te weinig ontwikkeld is, is gestalte geven aan creatieve verbindingen tussen de eigen ervaringswereld van de leerkracht en de ervaringswereld van waaruit bijbelverhalen en verhalen uit de traditie geboren zijn. In de joodse en islamitische traditie worden religieuze kernwoorden veel sterker intrinsiek verbonden met rite, mythe en ethos in de dagelijkse praktijk. In de Nederlandse christelijke (onderwijs)wereld vind je dat veel minder.

De christelijke traditie wordt in veel gevallen beleefd als de overlevering van gestolde vormen, vormen die je over kunt nemen, en beamen of die je niet langer beaamt en loslaat. Tot in de jaren '70 van de 20^e eeuw werd van traditie veel, zo niet alles verwacht. Velen ontleenden 'absolute zekerheid' aan de traditie voor hun levensoriëntatie. In de

verzuilde samenleving van de vorige eeuw werd traditie gelijkgesteld met een in principe onbeweeglijk corpus aan leerinhouden.

Toen ik in 1965 van de School met de Bijbel in Bergschenhoek kwam, werd daar nog leermateriaal gebruikt voor de levensbeschouwelijk / godsdienstige vorming dat mijn ouders voor 80% ook nog hadden gehad in de jaren dertig. In rap tempo is dit traditie begrip (een corpus van gestolde vormen, overtuigingen en gedragingen)aan het verdwijnen. Toen ik in november vorig jaar door de totaal vernieuwde de Regenboogschool in mijn geboortedorp liep, ervoer ik dat als een *andere wereld*. Ik herkende, toen ik met leerkrachten in gesprek ging, wel hun betrokkenheid op en zorg voor een religieuze socialisatie van de kinderen, maar merkte ook op, dat zij allemaal worstelden met de kloof tussen de sterk veranderde leef- en belevingswereld van kinderen en de ervaringswereld van waaruit de bijbelse traditie denkt en spreekt.

Op alle bijzondere scholen is de volgende vraag te beluisteren: kunnen we een visie ontwikkelen die in antwoord op de grondeloosheid van het laatmoderne levensgevoel de school houvast en oriëntatie biedt? De postmoderne verwarring, die mensen voor een overvloed aan informatie en keuzes plaatst, willen deze scholen niet ontvluchten, maar *uithouden* zonder in de valkuil van oppervlakkige beslissingen te vallen.

Is er een levensvatbare spiritualiteit te ontwikkelen die duurzaam is en veerkracht heeft? Een geestkracht die uitdrukking kan geven aan ervaringen van vreugde en verdriet in het dagelijks gebeuren in iedere lesgroep? 'Nog nooit was de morele en levensbeschouwelijke vraag naar de zin van het leven van het kind zo indringend aan de orde als vandaag.' Er is een nieuw taalspel nodig zegt B. Roebben, waardoor leerkrachten kinderen kunnen laten ervaren dat juist zij teken van hoop voor de toekomst zijn. *Want in ieder kind komt de toekomst op een verrassende wijze aan het licht. Of zoals de filosofe Hannah Arendt het zo prachtig zegt: de geboorte van ieder kind is het wonder dat de wereld redt.* Kinderen kunnen zin leren vinden in de spanning tussen hoop en vrees, verlangen en vervulling. Zin laat zich ontdekken in deze spanning. Welke morele en levensbeschouwelijke bakens worden in het bijzonder onderwijs uitgezet om kinderen uit te nodigen hun eigen inspiratie op het spoor te komen, en hun eigen stem te laten klinken?

Tweede the antropologische of relationeel-ethische reflectie

Kinderen ademen de werkelijkheid van G-d en godsdienst niet in via onmiddellijke ervaring, maar via gedrag, verhalen en rites uit hun directe leefomgeving: die van de ouders, die van geloofsgemeenschappen en die van school. Iedere levensbeschouwelijke vorming komt tot stand in een netwerk waarin betekenissen worden gegenereerd en gecontinueerd. Ieder kind in de christelijke traditie komt tot een besef van G-d via de spiegel van verhalen, gewoonten en gebruiken zoals het die thuis, op school of in de geloofsgemeenschap ervaart.

Waar religieuze gewoonten en gebruiken nauw vervlochten zijn met sociale en culturele patronen, en de leef- en belevingswereld van de dragers van de godsdienst niet sterk veranderen, worden deze patronen automatisch overgeleverd. Ze worden in en uitgedemd. Maar waar deze werelden uit elkaar gaan groeien, twijfel en verbazing actief worden, gaan bestaande sociaal - culturele uitingen van het religieuze knellen, en sporen niet langer met spirituele drijfveren van mensen. Godsdienst wordt dan in de regel ervaren als een dogmatisch, moralistisch en soms fundamentalistisch systeem .

Veel mensen in de huidige Westerse wereld lijden aan spirituele ademnood. Ze herkennen zich niet langer in overgeleverde patronen en zoeken naar een nieuwe vormgeving van hun spiritueel verlangen. Grote groepen buiten christelijke geloofsgemeenschappen, en grote groepen daarbinnen. Cruciaal in de communicatie met deze groepen is of recht wordt gedaan aan *de eigen ervaringen, vragen en twijfels* van mensen, én aan hun persoonlijk *verlangen* naar een andere manier van betekenisgeving. Mensen zoeken naar verlichting, naar oriëntatie, naar zin, maar worden alleen geraakt als ze aangeraakt worden in hun emoties en in hun dromen. Tijdgenoten willen zelf ontdekken hoe hun spirituele profiel eruit ziet en zelf uitzoeken waar de spirituele spankracht ligt van overgeleverde geloofsverhalen. Ze zoeken terecht een levensvatbare en weerbare spiritualiteit. Er is een *vernieuwende verbeelding* (B. Roebben) nodig, ook in de christelijke traditie, om een weerbare, sociale en persoonlijke spiritualiteit te ontwikkelen. De uitdaging in deze laatmoderne tijd bestaat erin verhalen en beelden aan te reiken, die de fundamentele niet -maakbaarheid, eindigheid en het op elkaar aangewezen zijn van mensen vertolken.

Bijzondere scholen kunnen opnieuw bijzonder worden als ze een forum worden voor *ontmoeting en dialoog*, voor *verbondenheid en actie*. Verhalen kunnen creatief hernomen worden vanuit de hunkering naar humaniteit en naar respect voor de kwetsbaarheid van ieder mens.

Volgens theoloog Bart Thijs kan in de geloofsgemeenschap, maar ook op school een geheel andere visie op *traditie* ontwikkeld en vertolkt worden. En die ontwikkeling is nodig om gestalte te geven aan een creatief - spirituele ontwikkeling van leerkrachten en kinderen. Volgens Thijs zijn de verhalen en beelden uit de traditie bedoeld als *wegwijzers naar de toekomst*. Ze worden verteld en overgeleverd om doorgegeven, bewerkt en uitgeprobeerd te worden. 'De beelden en verhalen zijn open, dynamische uitdagingen tot creativiteit en wederkerigheid.' Het zijn zoekontwerpen waarvan de waarheid moet worden ontdekt in gesprekken, discussies en confrontaties. 'Ze geven hun geheim pas prijs als er speelser en meerzinniger mee wordt omgegaan'. Traditie kan zo een eye-opener worden in plaats van een oogklep.

De krachtbron voor inspiratie en creativiteit vanuit een 'ontstolde' traditie is de Naam 'Ik zal bij jullie betrokken zijn' die staat voor uittocht, schepping en verwachting, ondanks alles Deze Naam heeft mensen door de tijden heen bezielde tot verantwoordelijkheid en creativiteit. De geschiedenis en de cultuur in Europa is deels uit deze Bron voortgevloeid. In de krachtstroom van deze Naam ademen mensen nog steeds.

Voor filosoof en onderwijskundige George Lengkeek wordt het woord *traditie* - in de lijn van B. Thijs - weer een interessant concept als het woord niet langer wordt opvat als het overleveren van gestolde vormen, maar als het *doorgeven van inspiratie tot vernieuwende vormgeving!* In één adem geeft hij ook een nieuwe invulling aan het woord *inspiratie*. Hij stelt dat inspiratie verwijst naar de innerlijke kern van iemands unieke, creatieve persoonlijkheid, maar ook naar de ervaring van een oproep 'van buitenaf' die aan de oorsprong ligt van deze oorspronkelijkheid.¹ In de *duurzame dialoog* tussen deze innerlijke-kern-in-ontwikkeling en het voortdurende appèl van beelden en verhalen 'van buitenaf' ontstaat het eigen persoonlijk- spirituele profiel van een mens.

De theologe Ellen van Wolde, geboeid geraakt door verhalen en beelden uit de bijbelse traditie, en gefascineerd door de tekstbenadering van de *semiotiek*, heeft in een prachtig essay uitgewerkt, hoe iedere

¹ Vgl. G. Lengkeek, 'Professionaliteit en spiritualiteit', Amsterdam, ATL, november 1999.

herneming van de traditie te verstaan is als de *creatie van een nieuw profiel* tegen de achtergrond van een *bestaand patroon*. Taal en cultuur bieden mensen een bepaald patroon waarbinnen vorm gegeven wordt aan iets nieuws door het te profileren tegen de achtergrond van dat wat als *prototype* is aangeleerd.

Van Wolde spreekt dan over 'werkelijkheid' in termen van 'een *mogelijkheid biedende werkelijkheid*'. Anders dan in het klassieke denken over betekenis waarin de *essentie* van een object als allesbepalend wordt gedacht, en ook anders dan in het postmoderne denken waarin *betekenisverlening van het subject* afhangt, is er deze *derde mogelijkheid* om over werkelijkheid en betekenisgeving te spreken.

'De dynamiek van het proces, het feitelijke aangaan van de relatie gebeurt altijd door iemand die, staande binnen een culturele context, de prototypes van taal en cultuur benut en in het selecteren en uitlichten van bepaalde elementen nieuwe inhouden onderscheidt en ordent. Dat betekent dat *iets nieuws altijd slechts in relatie tot iets gegevens ontstaat, als profiel tegen een achtergrond* (cursivering bvdb)' Volgens de cognitieve taalkunde ontstaat *inhoud* en *betekenis* alleen daar waar opnieuw *relaties* worden gelegd en *nieuwe verbanden* worden aangegaan.

Betrokken op religieuze ontwikkeling wil dit zeggen: je kunt levensbeschouwelijke vorming niet beperken tot de subjectieve kant, en evenmin tot de objectieve, maar je kunt het geheim van de religie gaan zien als 'dat wat als mogelijke werkelijkheid wordt aangereikt', als puur positieve kwaliteit. Een kwaliteit die je niet direct ervaren kunt, maar die wel bemiddeld door mensen en in het geleefde leven tot je kan komen en je kan aanspreken en aanraken. Via traditie, taal en tekens kunnen mensen G-d of het geheim van Gods betrokkenheid op mensen en wereld leren ervaren, zichzelf en de wereld in een ander perspectief gaan zien, en daaraan persoonlijk zin en betekenis geven. Verhalende religieuze traditie als positieve kwaliteit, als aanbod wordt pas *geactualiseerd en geïnterpreteerd* als mensen daarmee *in relatie treden*.

Nieuwe betekenisgeving van traditieverhalen ontstaat ook in deze relaties tussen profiel en achtergrond, en alleen bij gratie van een continu, dynamisch en open proces. Grote literatuur waarin bijzondere inzichten zijn verbeeld, wordt gekenmerkt door het *openen van meervoudige mogelijkheden*. Goede traditieverhalen hebben veel oningevulde ruimtes. Een veelvoud aan mogelijkheden daagt lezers uit deze ruimtes zelf op te

vullen vanuit hun eigen tijd en ervaring en zo in dialoog te treden met een verhaal dat daartoe uitnodigt.

Zo roepen bijbelverhalen ook op zelf na te denken over eigen posities en rollen in het leven. De schrijvers van deze verhalen hebben voor de eerste keer een thema zó, juist zó gezien. Door deze mooie composities worden kinderen en volwassenen in staat gesteld voor het eerst dit bijzondere gewaar te worden. Zij kunnen zich laten *inspireren* door het perspectief dat een verhaal aanreikt en gemotiveerd worden om persoonlijk opnieuw betekenis te verlenen aan het verhaal.

Ik geef een voorbeeld van een *creatieve herneming* van een traditieverhaal. Niet toevallig in de context van deze rede het bekende verhaal van de *Annunciatie*, de ontmoeting tussen het joodse meisje Maria (Miriam) en de engel (Gabriël). Dit verhaal wordt door de evangelist Lucas zó verwoord:

Hij kwam binnen en zei tegen haar:

>Wees gegroet, o gezegende, De Aanwezige is met jou=.

Ze werd onthutst door wat hij zei

en overwoog bij zichzelf wat zo=n begroeting zou kunnen betekenen.

De engel zei tot haar:

>Wees niet bang, Maria,

want je hebt genade gevonden bij G-d.

.....

Maria zei tegen de engel: >Hoe is dit mogelijk,

want ik heb geen omgang met een man? =

En de engel antwoordde:

>Heilige Geest zal over jou komen

en kracht van de Allerhoogste zal jou overschaduwen

daarom zal het kind heilig worden genoemd

zoon van G-d.

.....

En Maria zei:

>Zie,

de dienstmaagd van de Aanwezige.

Laat mij overkomen

wat jij gezegd hebt. =

Toen ging de engel weg van haar.

Dit verhaal wordt door de schrijfsters Imme Dros / Gerrie Huiberts zo vertolkt (fragment):

Dag Jezus, Dag kind. Lief kind in mijn buik. Hier ben ik, Maria, je moeder. Voel je mijn handen? Ik aai je door mijn buik heen, maar voel je dat al? Weet je hoe verschrikkelijk blij ik ben met jou? Hoor je me praten? Ik praat zo zacht als ik maar kan. Want ik heb een geheim, een geheim tussen God en mij. En een geheim moet je nooit hardop vertellen. Zeker niet hier in Nazareth, dat dorp! Ze kletsen toch al over mij en over jou. ...Wat doet het ertoe wie je vader is? Waar het om gaat is wie jij later worden zal. Dát s belangrijk. Maar dat kan ik ze niet vertellen, dat van de engel. Dat is nou

juist mijn geheim: alles wat de engel tegen me zei, zomaar ineens, toen ik brood aan het kneden was. Ik deed het gist door het brood en ik dacht aan Jozef. Ik dacht: als een klein beetje gist het brood groot kan maken, dan kan onze liefde de wereld goedmaken.²

Dit fragment is een mooie illustratie hoe deze schrijfsters de oningevulde ruimtes van het verhaal invullen op een wijze die het mogelijk maakt ons op een nieuwe wijze te verbinden met het bijzondere van dit verhaal. Imme Dros & Gerie Huiberts slagen erin om het geheim van dit verhaal niet weg te poetsen maar op beeldende wijze present te stellen. De liefde van deze jonge joodse vrouw voor haar kind, de verbondenheid met haar man Jozef en het geheim wat haar van buitenaf wordt toevertrouwd, het wordt op een open wijze gepresenteerd. Met deze vertelling kan ieder kind in relatie treden en kan er zelf een eigen antwoord op geven.

In *Hemel en Aarde* voor deze Advent en Kerst wordt ook drama als middel beproefd om kinderen verbinding te laten krijgen met figuren uit de traditieverhalen. Je zou je bij dit verhaal voor kunnen stellen dat het ene kind in de rol van Maria kruipt, en een ander de rol van Jozef op zich neemt. De Maria's kunnen aan de Jozefs vertellen wat de engel haar heeft ingeblazen.

Aanstaande leerkrachten, die met verhalen beweeglijk willen inspelen op vragen en situaties van kinderen, zullen gedurende de opleiding regelmatig leermomenten hebben waarin ze zichzelf leren verstaan met verhalen uit de christelijke en andere tradities. Een appèl wordt gedaan op creatieve vermogens die ook bij kinderen ontwikkeld worden: waarnemen, verwonderen, verbeelden vertellen en handelen.

C. Rechterpaneel: Inademing

*Is het van wezens het hoogste verlangen
aan te komen in oorsprong? Vogels
trekken weg van hun broedplaats, zuidwaarts,
zo ook zoeken onze gedachten
zonniger streken, zwermen uit langs
verre wegen.- Een ziel is ontruiming
echter, woordloos, aan beelden ontspringt zij,
maar of zij mij is, niet zal ik dat weten,
hier niet, maar nooit ook? Zo denk ik me vlinder.³*

² Vgl. Hanna van Dorssen (red.), *Het hoogste woord*, bijbel voor kinderen, Baarn 2003, 194-197.

³ uit: C.O. Jellema, *Droomtijd*. Gedichten, Amsterdam, 1999.

De derde vraag luidt:

C. Welke wegen zijn er om de inspiratie van jongeren die leraar basisonderwijs willen worden, te ontdekken, te stimuleren en tot expressie te laten komen?

Fragment 3 (video) met juf Ineke en meester Victor

Victor en Ineke ontlenen veel inspiratie aan hun collega's. Zij werken in een schoolklimaat waardoor ze bij elkaar aan kunnen kloppen met hun vragen, hun verlegenheden, en samen kunnen leren in en aan situaties. Wat opvalt is, dat er geen schroom is onder collega's om bij elkaar binnen te lopen met ervaringsverhalen. Je leert samen vorm te geven aan de eigen cultuur en het eigen klimaat van de school. Niet alleen het gesprek over wat niet lukt, ook het genieten van kinderen, de mooie vondsten die ze doen en het plezier om les te geven werkt aanstekelijk. Wat ze als leraren samen delen is hart hebben voor kinderen en het beste met hen voor te hebben. Daar klopt de pedagogisch hart van hun inspirerend handelen.

Wat hen ook inspireert is dat beiden een manier gevonden hebben om hun eigen levensbeschouwelijke ontwikkeling waar te nemen en ook te zien hoe ze daarin veranderd zijn. Ze hebben hun eigen stijl gevonden, een stijl die aansluit bij hun biografie en die hen in staat stelt de situatie van het moment vanuit het contact vorm te geven tot een moment van echte ontmoeting. Beide leerkrachten kiezen bewust voor het levensbeschouwelijk onderwijs. Ieder vanuit een eigen motivatie. Maar wel een motivatie die hen in staat stelt om beweeglijk, adequaat en met oog op de eigen ontwikkeling van kinderen te reageren.

Derde pedagogische reflectie

Jongeren die nu opgroeien en die naar de PABO gaan om leraar basisonderwijs te worden, denken en spreken niet langer in lineair - chronologische verbanden. Ze groeien op in een leefwereld die bol staat van beelden en verhalen, die langskomen, waar jij je mee moet leren verstaan. Jongeren worden van jongsaf aan geconfronteerd met gebeurtenissen en indrukken vol tegenstrijdige betekenissen. In deze wereld moeten ze permanent een eigen weg zoeken. Om in die wereld tot zelfbepaling te komen, de ruimte en de rust vinden voor een eigen weg, op

zoek te gaan naar wat jij echt belangrijk vindt, is niet eenvoudig. Een dergelijk leerproces bij jongeren verloopt heel anders dan tot in de jaren zeventig van de 20^e eeuw.

Kwalitatief onderwijs van deze tijd is onderwijs dat aan jongeren een leeromgeving biedt waarin ze in samen- en tegenspraak met anderen tot bewustwording kunnen komen van hun eigen persoonlijkheid, hun talenten en hun zwakke kanten. In een dergelijk leerproces worden jongeren gevormd in de breedte (intercultureel) en in de diepte (intergenerationeel) in confrontatie met inzichten en ervaringen van anderen. (leeftijdgenoten, docenten, mensen uit de historie waarmee ze zich verbinden door in gesprek te gaan met bronnen).

In dit zelfsturende leren verschijnen ook levensbeschouwelijke bronnen op een geheel andere wijze dan vroeger. Was het tot de jaren zeventig van de 20^e eeuw de gewoonte tradities door te geven in leerprocessen waarin de toeëigening van bestaande kennis voorop stond naast de internalisering van geldende waarden en normen, nu komt het proces van persoonlijke betekenisverlening centraal te staan. En dat is ook voor de levensbeschouwelijke vorming een ingrijpend gebeuren.

Iedere leerling wordt in de uitnodiging om zelf te leren en zich te ontwikkelen ook geconfronteerd met beelden, verhalen, overtuigingen en waarden die door opvoeding en socialisatie sluimerend of actueel in de biografie aanwezig zijn. In de zoektocht naar wie ze zelf eigenlijk zijn, oriënteren jongeren zich op diverse bronnen. En als ze dat al niet zelf doen, worden ze door de opleiding uitgedaagd dit te doen. In hun persoonlijke vorming, speelt de levensbeschouwelijke of spirituele dimensie duidelijk mee. Hoe verhoud ik me tot bepaalde waarden, verhalen, symbolen en rituelen uit de overgeleverde traditie? Hoe leer ik daar zelf betekenis aan te geven?

Word ik door opleiders voldoende op een veilige manier ondersteund in het vinden van mijn eigen weg? Als een student dit niet leert op de opleiding, hoe kan hij / zij dan op de school waar hij later komt te werken inspirerend leren reageren op kinderen met hun vragen, twijfels en ideeën?

Inspirerend handelen kun je leren onder voorwaarde dat je gedurende de opleiding in de gelegenheid wordt gesteld je bewust te worden van jouw eigen levensoriëntatie en levensvisie (in ontwikkeling), en jij je op een persoonlijke wijze hebt leren verstaan met bronnen die voor jou

betekenisvol zijn (of worden) in je religieuze socialisatie . Ik onderscheid een aantal zaken die van belang zijn voor authentiek inspirerend handelen:

- Je als student bewust worden van je eigen drijfveren, helder krijgen wat jij echt belangrijk vindt en dat laat zien in je handelen,
- Scherp krijgen wie jij bent en wilt zijn, en dat tot expressie brengen in een eigen persoonlijke taal.
- Het plezier ontdekken in het op meerder manieren kijken naar een situatie, een thema, om vervolgens na te gaan met welk perspectief jij je wilt verbinden.
- Zelf ervaring opdoen in het ontdekken van een ander perspectief als je met een bron in relatie treedt,
- Zelf vragen leren stellen, twifelen aan wat je voorgeschoteld krijgt, zelf nieuwsgierig raken naar andere antwoorden, andere gezichtspunten, ook als die als gezaghebbend aan je worden voorgelegd
- De ruimte en de rust vinden om persoonlijk toe te eigenen wat jij van waarde vindt, en dat op een persoonlijke wijze communiceren met medestudenten en docenten
- De ruimte krijgen om je betrokkenheid op de wereld, op andere mensen gestalte te geven en gedurende de opleiding ook voorbeelden daarvan laten zien
- Voldoende uitgedaagd te worden om zelf te leren waarderen (niet anderen napraten)

Inspirerend handelen vraagt toewijding, inzet, uithoudingsvermogen, een lange adem. Want in ieders leven komen de momenten waarop je zelf antwoord moet geven op essentiële levensvragen van vreugde, vervoering en verlangen, maar ook van teleurstelling, verdriet en pijn. Inspirerend handelen betekent in de kern dat je als student gaandeweg, leert hoe jij wat jij van waarde vindt ontdekken kan, tot bloei kan laten komen en kan vasthouden ook al kom je in situaties terecht waarin het donker sterker lijkt dan het licht.

In mijn zoektocht naar taal voor deze levenskrachtige inspiratie, stootte ik op een voor mij onbekend gedicht van de dichter Hans Andreus. Dit gedicht drukt in relatie tot Advent en Kerst mooi uit hoe inspiratie die draagkracht heeft klinkt:

Geen kerstcantate:

*Niet alleen in het holst
van de nacht van het jaar,
iedere dag van het jaar
heeft het licht het koud.*

*Het vraagt om geen engelenstemmen,
het hongert naar
een beetje gerechtigheid
aan deze kant van de tijd*

*En dromen doet het ook niet van
eeuwig hemelse zomers
in en om het vaderhuis,
het hunkert naar*

*aardse dagen ooit
zonder marteling en moord,
het licht dat van puur licht
kind is en woord.⁴*

Derde the-antropologische of relationeel-ethische reflectie.

Inspiratie, vertaan als inblazing kan jou als leerkracht, maar ook jou als kind een andere perspectief bieden. De droom van een ander leven kun je op het spoor komen door verhalen, beelden en dromen. Mensen komen spiritueel tot leven, als ze (opnieuw) contact maken met bronnen die hen in staat stellen hun verlangen en verwachting te voeden. Advent en Kerst in de christelijke traditie, Chanoeka in het Jodendom en het Divalifeest in het Hindoeïsme, zijn feesten die de hunkering naar toekomst voor de wereld voeden. Die hunkering moet levend gehouden worden. Daar zijn feesten voor, en andere momenten die de leef-tijd van ieder mens markeren.

Inspiratie vraagt vernieuwing wil ze levend blijven. Leerkrachten in het onderwijs zoeken nieuwe wegen om hun inspiratie te voeden en te vernieuwen. Bijvoorbeeld door regelmatig in het drukke werk op verhaal komen? Wordt er tijd en ruimte geschapen op scholen om stil te staan bij het waarom van al onze inspanning? Hoe houd ik het vol als juf of als meester? Als die ruimte voor bezinning er komt, mag het leven in al zijn weerbarstigheid dan aan bod komen mag het verhaal van mijn zoektocht naar oriëntatie klinken, en vind ik daarvoor gehoor bij mijn collega's?

De mentale kwetsbaarheid onder leerkrachten en opleiders is groot. Ik wil wel kinderen begeleiden in hun levensbeschouwelijke ontwikkeling, maar wie begeleidt mij? Jongeren willen graag bevlogen leerkrachten. Ze zoeken geïnspireerd onderwijs, leraren die ergens voor staan en ergens voor gaan, gebaseerd op hun eigen doorleefde keuzes. Wat zijn oriënterende

⁴ Vgl. Hans Andreus (1926-1977), de dichter van het licht! Dit gedicht staat in de bundel *En allen die het hoorden verbaasden zich*, Wim Ramaker (red.), Kampen, 1976.

bakens voor leerkrachten basisonderwijs die ook levensbeschouwelijk houvast zoeken?

Er wordt een grondhouding gezocht waardoor een leerkracht zich niet automatisch conformeert aan het christelijke verhaal, maar de ruimte ervaart om een eigen dialoog en confrontatie met betekenisvolle bronnen te zoeken om zo persoonlijke spirituele spankracht en uithoudingsvermogen te ontwikkelen.

Er kunnen leerhuizen en pleisterplaatsen gecreëerd worden voor de ontwikkeling van een *nieuwe taal* die uitdrukking geeft aan de hunkering naar geborgenheid en heelheid, maar ook naar toekomst en avontuur. Is er een plaats waar je samen kunt leren sleutelervaringen in je bestaan te interpreteren vanuit betekenisvolle verhalen? Leerkrachten en opleiders mogen worden uitgedaagd zich levensbeschouwelijk opnieuw te leren verwoorden en verantwoorden.

E. Van Wolde beschrijft in de laatste paragraaf van haar essay, '*Een topografie van de geest. Een verkenningstocht door het landschap van taal en betekenis, denken en geloven*', prachtig hoe ze tot verstilde ervaring komt, die alle denken en twijfel even tot rust brengt. Ze komt door een natuurervaring in een soort *contemplatieve aandacht* waardoor zij leeg wordt van zichzelf. Het aanwezige vult haar. Sommigen komen door inkeer en meditatie, gebed of muziek tot deze gevulde leegte. Anderen door intense ervaring met andere mensen, door op te gaan in muziek of door een rol in een bibliodrama. Alles kan tot spirituele verdieping leiden, als een mens 'de rust neemt om het oog of oor af te staan aan een soort contemplatieve en complete aandacht. De wijsheid die dan gevonden kan worden is die van ervaren eenheid.

Naast de verwachting van de geboorte van een nieuwe wereld spreekt het bijbelse verhaal over de geboorte van Jezus ook over het wonder dat zich voltrekt ieder keer als een kind geboren wordt. De filosofe Hannah Arendt heeft gezegd dat bij de geboorte van ieder kind zich het 'wonder dat de wereld redt' voltrekt. Het menselijk leven is in haar ogen 'geboortelijk' te noemen. In reactie en in weerwoord op de afschuwelijke gebeurtenissen uit de tijd van het nationaal socialisme (1933-1945), heeft zij een denken ontwikkeld vanuit de *geboortelijkheid* van de mens. 'Men though they must die, are not born in order to die, but in order to begin.'

Arendt ontwikkelt in haar leven het concept '*nataliteit*' tegenover '*mortaliteit*' (sterfelijkheid), het concept dat zolang het denken en spreken over mensen heeft bepaald. Nataliteit is het menselijk vermogen

oorspronkelijk te zijn, in het handelen opnieuw te beginnen, iets nieuws te denken, de keuze maken iets nieuws te doen. Dit vermogen tot vernieuwing kan een mens ten goede of ten kwade gebruiken. In die zin is het kwetsbaar. Maar tegelijkertijd hier ligt in de kiem de mogelijkheid om *initiatief* te nemen, een andere kant op te denken of iets te doen wat geen oor heeft gehoord en geen oog heeft gezien. In de nataliteit komt ook de oorspronkelijke *relationaliteit* van de mens aan het licht. Van meet af aan is een mensenkind ingebed in een web van relaties. Dit web gaat aan hem of haar vooraf en blijft ook voortbestaan als een mens sterft.

Het is een mogelijkheid, een eye-opener het geboorteverhaal van Jezus van Nazareth vanuit het concept van *nataliteit* opnieuw te beluisteren. Het verhaal van de geboorte van dit kind in verband te brengen met de door Hannah Arendt ontwikkelde gedachten over de vernieuwing van menselijk handelen bij de geboorte van ieder kind kan ons inspireren tot nieuw denken en spreken. Zou de visie op kinderen, op de betekenis van hun geboorte, hun ontwikkeling door het concept van nataliteit niet grondig veranderen? Zou onze hunkering naar de geboorte van een wereld waarin mensen goed leven en samenleven hierdoor niet gevoed worden? Wie met deze nieuwe ogen en oren kan participeren in Advent en Kerst, kan inspirerend handelen als leerkracht of als opleider. Dan wordt leren echt een feest.

Dankwoord

Graag wil ik op deze plaats een aantal mensen bedanken die het lectoraat mogelijk hebben gemaakt en die voor mij van bijzondere betekenis zijn.

Allereerst wil ik het College van bestuur en de Raad van Toezicht van de Marnix Academie bedanken die dit bijzondere lectoraat in het leven hebben geroepen. Ook het Marnixfonds, dat de gelden voor dit lectoraat heeft verschaft, verdient alle lof. Het getuigt van lef om als academie in deze tijd aandacht te willen schenken aan het creatief hernemen van de eigen pedagogische en levensbeschouwelijke traditie.

Ook wil ik alle medewerkers van de Marnix Academie bedanken die mij zo gastvrij onthaald hebben. Ik voel me hier zeer thuis. Ook al ken ik nog lang niet iedereen, de Marnix is voor mij in zo'n korte tijd een huis geworden om in te wonen.

Mijn leermeesters wil ik dank zeggen, die mij hebben doen uitgroeien tot wie ik nu ben. Zonder jullie inspirerende lessen, jullie warmte en jullie betrokkenheid, Yehuda Aschkenasy, (ik ben zeer vereerd dat je hier aanwezig bent), Cilia Hogerzeil die mij inwijdde in de geheimen van bibliodrama en spel, Dodo van Uden die mij hartstochtelijk leerde 'leren' en Wibe Veenbaas, die mijn liefde voor het vertellen teruggaf, jullie alle vier hartelijk dank.

Graag wil ik op deze plaats ook mijn beide ouders, hier aanwezig, eren. Door jullie mocht ik gaan leren, en heb ik de liefde voor het leren nooit verloren. Mijn lieve vrouw Ineke wil ik ook graag de eer geven die je toekomt. Jij bent al zo lang mijn tegenover, en je steunt me in mooie en in moeilijke dagen. Samen kijken we de toekomst in. En tenslotte noem ik Maarten en Jochem, zonen die hun vader op een heerlijke manier op de hak nemen en relativeren. Jullie voeden me met jullie humor, verhalen en stevige tegenspraak. De bijnaam die jullie me gegeven hebben *l.r. bas*, hoop ik tot een geuzennaam te maken.

Aan iedereen, hier aanwezig vanmiddag om met mij dit moment te markeren betuig ik mijn hartelijke dank. Op heel uiteenlopende wijze weet ik me verbonden met jullie. Ik nodig Arie de Bruin uit, om met ons een lied te zingen dat onze hoop op vrede, onze hunkering naar een nieuw begin voedt. Het is geschreven in een taal die kinderen, jongeren en volwassenen verbinden kan, uit welke traditie ze ook komen.